

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
СУМСЬКА ФІЛІЯ

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Філософія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (право)
за темою 10 – «Сутність і структура пізнавального процесу»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від
29.08.2023 № 2)

Розробник:

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук
Тетяна ПОНОМАРЕНКО

Рецензенти:

Доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук
Наталія БОБРО

Професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету, доктор філософських наук, професор
Андрій ЛЕБІДЬ

План лекції

1. Загальна характеристика пізнання.
2. Співвідношення чуттєвого і раціонального пізнання.
3. Проблема істини і практики у філософії.
4. Рівні наукового пізнання.
5. Основні методи та форми наукового пізнання.

Рекомендована література:

Основна

1. Філософія : підручник / Л. Г. Дротянко, О. А. Матюхіна, В. І. Онопрієнко; за ред. Л. Г. Дротянко, В. І. Онопрієнка, О. А. Матюхіної. К. : НАУ, 2014. 720 с.
URL: http://gmi.nau.edu.ua/images/PDF_doc/%D0%A4%D0%9B%D0%A1/%D0%94%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9B.%D0%93/65.%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2014.pdf
2. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2018. 432 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/pidr_filos_208.pdf
3. Філософія: підручник / В. С. Бліхар, М. М. Цимбалюк, Н. В. Гайворонюк, В. В. Левкулич, Б. Б. Шандра, В. Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4251/1/%D0%91%D0%BB%D1%96%D1%85%D0%B0%20%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
4. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія : підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/35525/2/O_Shepetiak_Philosophy_IFF.pdf

Додаткова

1. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. 559 с. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/3443/1/istorija%20filosoifii.pdf>
2. Історія філософії : навчальний посібник / Салій А. В., Зінченко Н. О., Біланов О. С. Вид. 2-е, доповнене. Полтава : Дивосвіт, 2018. 192 с. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/6752/3/history_of_philosophi.pdf
3. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2018. 350 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15710/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%9a%d0%be%d0%bb_%20%d0%94%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%bb%d1%8c%d1%8f%d0%bd_2018%20%282%29.pdf

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Інститут філософії НАН України імені Григорія Сковороди. URL: <http://www.filosof.com.ua/>
2. Інституційний репозитарій Харківського національного університету внутрішніх справ. Філософія. Логіка. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/communities/b1144b3a-80f2-4fb0-a8c6-702efd7f112f>
3. Найвидатніші філософи світу та України. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>
4. Філософська енциклопедія Стенфордського університету (англійською мовою). URL: <http://plato.stanford.edu>
5. Філософія – Політологія: Онлайн. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-10.html>

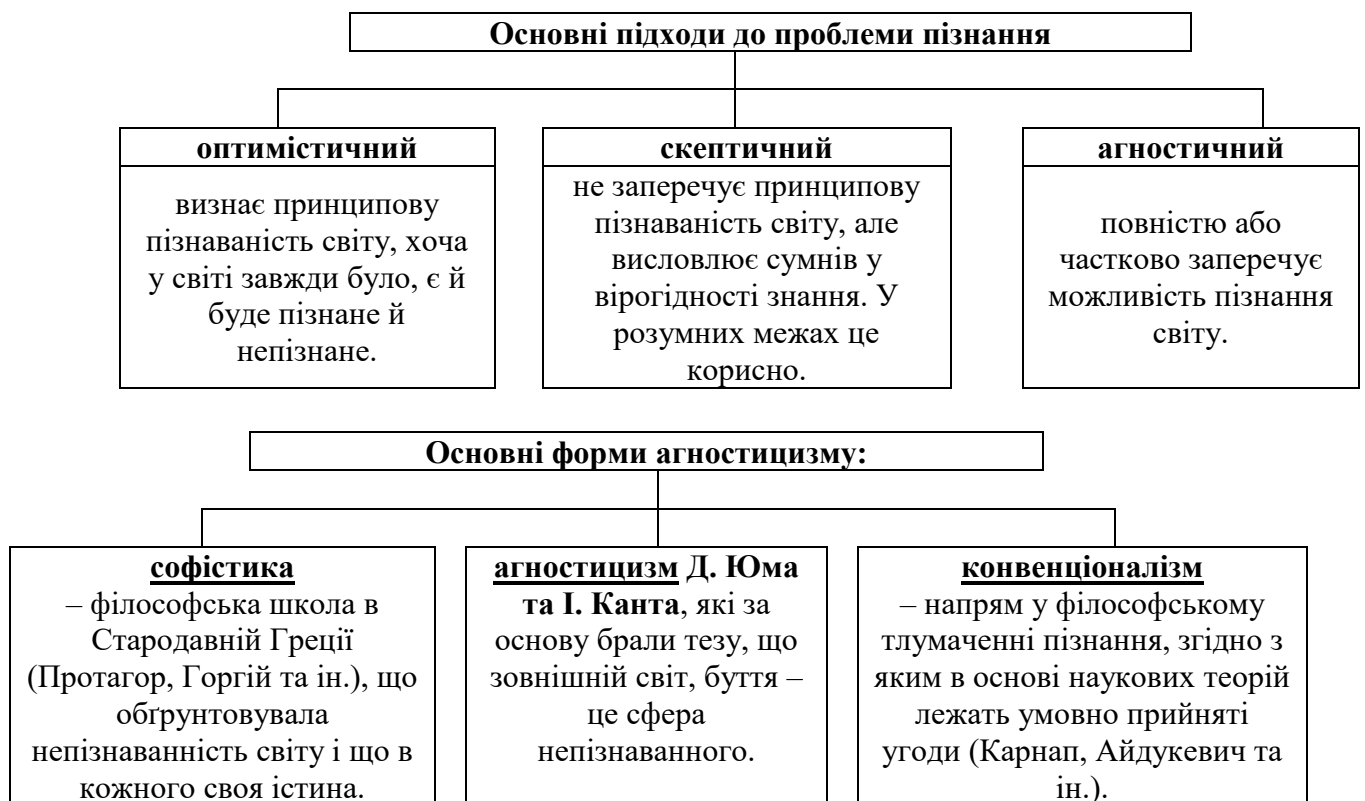
Текст лекції

1. Загальна характеристика пізнання

Пізнання є органічною складовою частиною людської життєдіяльності. Саме завдяки пізнанню людина свідомо, зі знанням справи ставиться до буття, розуміє і оцінює свої життєві можливості.

Пізнання – суспільно-історичний процес здобування, нагромадження і систематизації знання про природу, суспільство, людину та її внутрішній світ.

Знання – системно-узагальнений, відносно завершений образ тієї чи іншої сфери буття.

Основні принципи пізнання:

- принцип діалектичного розвитку;
- пізнаваності світу. Людина здатна з достатньою повнотою адекватно пізнавати природне, суспільне буття і саму себе;
- історизму. Розглядати предмети і явища в контексті їх історичного самовиникнення, саморозвитку і саморуйнування;
- об'єктивності. Пізнавати світ таким, який він є сам по собі, незалежно від бажань суб'єкта, що пізнає;
- визначальної ролі практики;
- творчої активності суб'єкта (використання розмаїття форм людської творчості);
- конкретності істини. Шукати не абстрактну, а конкретну істину в конкретних умовах.

Структура пізнавального процесу:

- Суб'єкт пізнання – активно діюча людина або суспільна група, які спрямовують на об'єкт свою пізнавальну дію;
- об'єкт пізнання – це та частина об'єктивного світу, на яку спрямований пізнавальний інтерес суб'єкта;
- мета пізнання;
- засоби пізнання – сукупність предметів, за допомогою яких люди пізнають оточуючий світ;
- методи та форми пізнання;
- результат пізнання – знання.

Теорія пізнання – галузь філософського знання, вчення про пізнання об'єктивного світу, про закони, форми і засоби виробництва істинного знання.

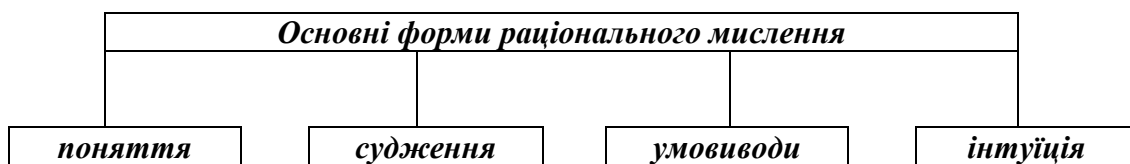
2. Співвідношення чуттєвого і раціонального пізнання

Чуттєве пізнання – активне відображення органами почуттів предметів і явищ, які діють на них.

Форми чуттєвого пізнання:

- відчуття – відтворення окремих властивостей речей об'єктивного світу, що впливають на органи чуття;
- сприйняття – це цілісний образ предмета чи явища як синтез відчуттів;
- уявлення – суб'єктивний образ тих предметів, що раніше сприймалися.

Раціональне мислення – активне відображення внутрішніх, суттєвих сторін буття за допомогою абстрактних, логічних форм мислення.

- Поняття – форма мислення, за допомогою якої узагальнюють істотні ознаки предметів і явищ;

- Судження – форма мислення, в якій щось стверджується або заперечується про предмети та їх ознаки;
- Умовивід – це форма мислення, за допомогою якої з одного або декількох суджень виводиться нове судження – висновок;
- Інтуїція – процес безпосереднього отримання знання шляхом цілісного охоплення проблемної ситуації.

3. Проблема істини і практики у філософії

Істина – адекватне відображення суб'єктивної та об'єктивної реальності у свідомості людини.

Особливості істинного знання:

- істина об'єктивна за змістом і суб'єктивна за формою;
- за ступенем наближення суб'єкта до об'єкта істина поділяється на абсолютну та відносну.

Абсолютна істина – найбільш повне знання про дійсність, яке їй відповідає і має підтвердження цієї відповідності, або сума відносних істин.

Відносна істина – це неповне знання про дійсність, яке їй відповідає і має підтвердження цієї відповідності.

За умовами свого існування істина завжди конкретна. Істинність або хибність будь-якого положення обмежені умовами, часом та місцем. Те, що в певних умовах є істинним, в інших умовах свою істинність може втратити.

Практика – філософське поняття, що характеризує цілеспрямовану матеріально-перетворюючу діяльність людини.

Основні види практики:

- матеріальне виробництво;
- соціально-перетворююча діяльність (діяльність у сфері політики, права, освіти, медицини тощо);
- науково-експериментальна діяльність.

Практика є основою пізнання, метою пізнання, результатом пізнання, критерієм істини.

4. Рівні наукового пізнання

Емпіричний рівень – це єдність чуттєвого і раціонального пізнання, в якій домінують чуттєві форми пізнання.

Теоретичний рівень – це єдність раціонального і чуттєвого пізнання, в якій домінує раціональний аспект.

Відмінності емпіричного та теоретичного пізнання

- На емпіричному рівні пізнання орієнтується на вивчення явищ;
- на теоретичному рівні розкривається сутність причин та зв'язків між явищами;
- функцією емпіричного рівня є опис предмета чи явища;
- функцією теоретичного рівня є пояснення та визначення понять, що відображають ці предмети та явища;

- методами емпіричного рівня є спостереження, експеримент, вимірювання тощо;
- методами теоретичного рівня є ідеалізація, аналіз, синтез, єдність теоретичного та логічного, сходження від абстрактного до конкретного тощо;
- результатом емпіричного рівня є наукові факти, зв'язки між окремими явищами;
- результатом теоретичного рівня є закон науки, теорії, теоретичні системи.

5. Основні методи та форми наукового пізнання

Метод – систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату.

Методологія: 1) сукупність підходів, методів, прийомів, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення певної мети; 2) галузь теоретичних знань про сутність і форми, закони та умови застосування методів у процесі наукового пізнання та практичної діяльності.

За сферою застосування методи поділяються на загальні, загальнонаукові і часткові методи конкретних наук. До загального методу належить філософський метод, який може бути діалектичним, метафізичним, догматичним, релятивним тощо.

Загальнонаукові методи – це способи досягнення результату, що використовують всі або майже всі науки.

Загальнонаукові методи поділяються на

- методи загально-логічного пізнання;
- методи емпіричного пізнання;
- методи теоретичного пізнання.

Основні методи загально-логічного пізнання:

• **аналогія** – метод пізнання, в якому від схожості двох предметів (ситуацій, подій) в одних ознаках робиться висновок про схожість цих предметів (ситуацій, подій) в інших ознаках;

• **індукція** – загально логічний метод наукового пізнання, в якому на основі знань про окремі предмети роблять висновок про всю множину предметів;

• **дедукція** – метод пізнання, заснований на умовиводах від загального до окремого.

Основні методи емпіричного пізнання

• **спостереження** – певна система фіксування та реєстрації властивостей і зв'язків досліджуваного об'єкта в природних умовах або в умовах експерименту;

• **вимірювання** – система реєстрації кількісних характеристик об'єкта;

• **експеримент (пошуковий, перевірний)** – емпіричний метод пізнання шляхом активного впливу доцільно обраних чи штучно створених умов.

Основні методи теоретичного пізнання

• **аналіз і синтез** – мислене розкладання цілого на частини та з'єднання частин у ціле в процесі практичної або теоретичної діяльності;

• **абстрагування** – відволікання від одиничного, випадкового, несуттєвого і виділення загального, необхідного, суттєвого для того, щоб спростити шлях до істинного знання;

• **моделювання** – науковий метод опосередкованого дослідження об'єктів, безпосереднє вивчення яких з певних причин неможливе, ускладнене;

• **ідеалізація** – спосіб логічного моделювання, завдяки якому створюються теорії (ідеалізовані об'єкти типу ідеального газу, абсолютно чорного тіла тощо);

• **аксіоматичний метод** – спосіб побудови теорії, за яким деякі її твердження приймаються як аксіоми, а всі інші виводяться з них шляхом міркувань;

• **сходження від абстрактного до конкретного** – метод теоретичного пізнання, що характеризує процес пізнання як рух від менш змістовного до більш повного, всебічного і цілісного відтворення предмета;

• **формалізація** – застосування символічних позначень для виявлення однорідних одиниць (рис), фактів.

Основні форми наукового пізнання.

Науковий факт – судження, яке фіксує події, що відбуваються об'єктивно, незалежно від свідомості.

Наукова ідея – форма наукового пізнання, яка відображає основні закономірності дійсності і усвідомлює способи подальшого перетворення світу.

Наукова проблема – різновид питання, на яке в сучасному знанні немає відповіді.

Формою вирішення наукової проблеми може бути або гіпотеза, або теорія.

Гіпотеза – форма пізнавальної діяльності, при якій формулюється один з можливих варіантів розв'язання проблеми. Гіпотеза – це ймовірне знання, істинність якого ще не встановлена.

Теорія – форма наукових знань, що дає цілісне і систематизоване уявлення про закономірність буття.

Концепція – основна ідея будь-якої теорії.